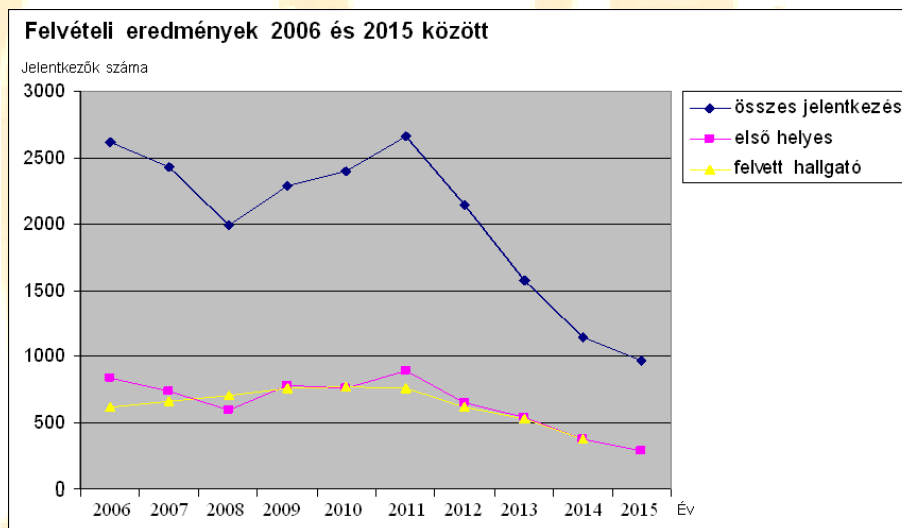

A földrajz B képzés helyzete és fejlesztésének indokai 2015-ben Magyarországon

A magyarországi földrajzi B képzés helyzete sokfajta nézőpontból elemezhető. Ennek megfelelően sokirányú kérdés, probléma és megoldási javaslat vehető fel ezzel kapcsolatban. A mostani áttekintésnek az a célja, hogy a földrajz B képzés helyzetét szakmai szempontból kíséreljük meg összehangzóan kezelni. A gondok felismerése és az ebből induló cselekvési szándék szabhatja meg a közösen kialakítható/kialakítandó fenntartható fejlesztési irányt. Vannak persze nehezen átléphető akadályok ebben. Ilyen például a földrajz/geográfia hazai pozíciója, amely szemben ezen képzés nyugat-európai elfogadott és megbecsült helyzetével, itt ez nem mondható el. Nincs igazi munkaköri feladat rendelve ehhez a szakmához, és mint ilyen nem tudott gyökeret verni (a geográfusképzés hazai 10-12 évével szemben „Ny-on” ez kb. 35 év alatt tudott meggyökeresedni). Annak értékelésére ezúttal nem tér ki ez az összeállítás, milyen okok vezettek ehhez a helyzethez.

A képzés, nem bonyolult elemzéssel, láthatóan olyan pályán mozog, amely jóval kevesebb helyen tenné lehetővé, ill. indokolttá annak folytatását. Ezzel a nem kedvező pálya kibocsájtó képessége tovább csökkenhet (1. ábra), ami a szakma még inkább háttérbe szorítását eredményezheti. A megoldás fontosságáról, a közös cselekvés igényéről már több helyen szóltunk (pl. [Geográfus Hírlevél 34.](#) 2014. június).

1. ábra. A földrajz B képzésre vonatkozó felvételi eredmények 2006-2015 között (felvi.hu alapján)

A bevezetésként bemutatott 1. ábrát persze lehet úgy értelmezni, hogy ez a hallgató létszám más szakterületen is jelentkező csökkenésének következménye. De látni fogjuk, hogy a létszám nem csökkent több mint 60%-kal, mint a földrajz esetén mind a jelentkezők, mind a felvettek esetén. Ez komoly fenntartási gondokat okozhat és emiatt tartalmi hibákat is mutat, aminek megoldására vállalkozni kell.

Előzetesen a véleményem az, hogy a képzés az ismeretanyag átalakítás után vállalható és eladható, a potenciális munkáltatóknak szükségük van ilyen tudásra, és a döntéshozók támogatása segíthet ennek a képzésnek a stabilizálásában. A rendszer alakításával, a piacképes tudás átadásával mutatkozik arra valós lehetőség, hogy a mostani helyzetnél többen tudjanak szakmai irányba elhelyezkedni (ennek pontos nyomon követésére érthetően nem mindenki számára fontos).

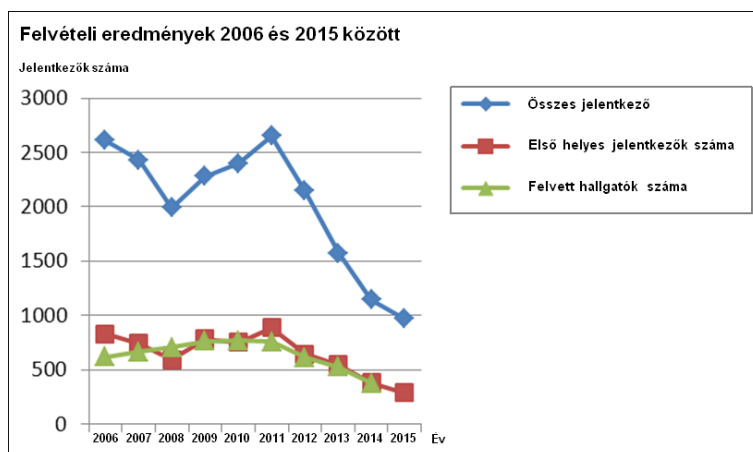
A földrajz B képzést fontos három szempontból vizsgáljuk. Más-más megközelítések alapján fogalmazzák meg állásfoglalásukat a munkaadók, a képzést nyújtók és a képzéssel kapcsolatos (olykor az alkalmazással kapcsolatos) döntéseket meghozók. És persze minden esetben figyelemmel kell lenni a képzésre vállalkozó leendő hallgató véleményére is, aki motivációi alapján alakítja a döntési szempontok rangsorát (1. szakmai munkalehetőség, 2. fejlődési lehetőség stb.).

A munkaadók szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy a leendő munkatárs tudja-e használni a tudását a cég érdekében, ill. az milyen fejlesztési lehetőségeket hordoz. Ebből a szempontból számukra ez konkrétabban úgy hangzik, hogy a munkához szükséges-e az ismerete, másképp rendelkezik-e a munkához szükséges ismeretekkel; ill. tekinthető-e befektetésnek az alkalmazás? A földrajz/geográfus szakok munkakörként rosszul bevezetettek, a végzeteknek a már ismert munkakörben (pl. geoinformatika, területfejlesztés) van reális esélyük szakmailag releváns munkakör betöltésére. Ez leginkább arra ösztökélhet minket, hogy tartalmilag átdolgozott tematikát állítsunk elő, mert a jelenlegi szétaprózott képzés marketingje nehezen hozhat eredményt.

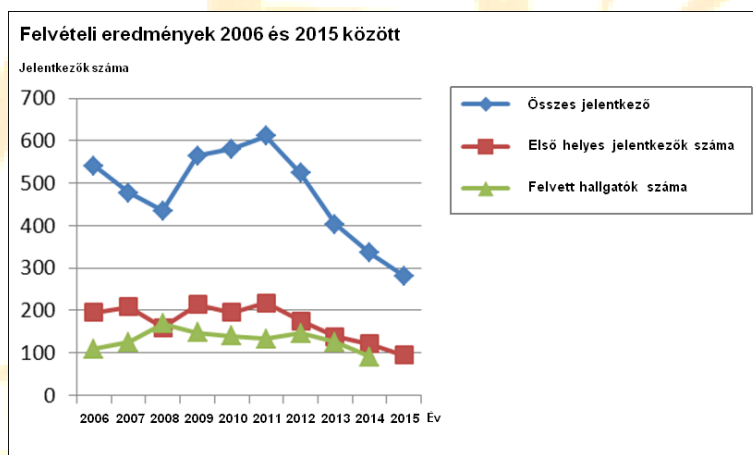
A felsőoktatás **képzést nyújtó** szakembereit ebből a szempontból az foglalkoztatja, hogy lesz-e érdeklődés a meghirdetett képzés után (és így lesz-e munkájuk), és az mennyire egységes, nívós szakmai tudást ad. Így a kérdés úgy tehető fel: lesz-e elég hallgató, ill. teljes komplett tudásanyagot ad-e a képzés?

Az olykor politikai irányú **döntéshozók** arra a kérdésre összpontosítanak, hogy hasznos-e ez a képzés, diplomásként ezzel el tudnak-e helyezkedni? Az elemzés ennek az álláspontnak a vizsgálatát kísérli meg körbejárni, ez a kérdés ugyanis érinti pl. a képzést nyújtók felvetéseit is. A döntéshozók a képzés hasznosságával kapcsolatos kérdést két szempontból tudják megközelíteni: egyrészt hogy van-e elegendő jelentkező, másrészt a friss diplomások végzettségükkel el tudnak helyezkedni. Az elemzés erre fókuszál, de nem szabad elfeledni, hogy a cél a leendő hallgatók valós szakmai jellegű igényének jobb kielégítése, hasznosítható ismertük mélyítése.

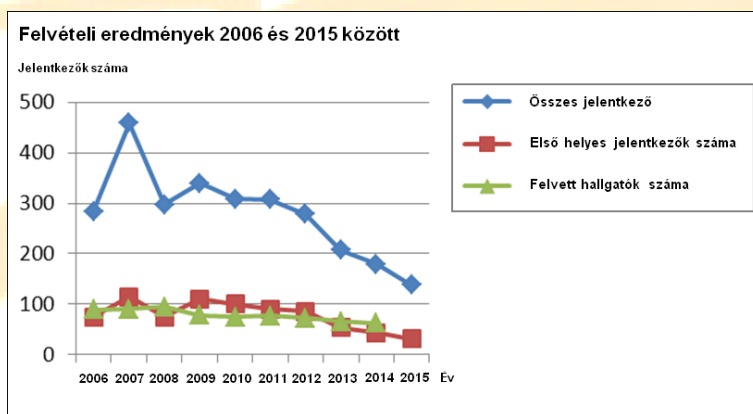
Az egyik lényeges kérdés tehát, hogy van-e, ill. látszik-e elég hallgató a rendszerben. Ezt két szempontból közelíthetjük meg: a) elemezhetjük a jelenlegi felvételi helyzetet és b) vizsgálhatjuk a potenciális hallgatói létszám alakulását, valamint ezzel összefüggésben elemezhetjük a hallgatói létszám esetleges megtartásának lehetőségeit. A létszám alakulását 2006-tól, a B képzés elindulása óta eltelt időben vizsgáljuk (2-6. ábra). Az adatok összecsengenek, általában látszik a létszámváltozás sérülékenysége, pl. jól magyarázható a 2008-as negatív és 2011-es pozitív kilengés. Ezzel együtt a 2006-2010-es évek átlagához képest 50-70 %-os az összes jelentkező száma, ami az utóbbi 5 évben nagyon határozott módon, durván csökkenő trendet mutat minden intézménynél. Vannak eltérések, de ezt a trendet nem írják felül. Az első jelentkezők és felvettek számát illetően leginkább az látszik, hogy nincs több jelentkező, akiből választani lehetne. Olykor a felvettek száma (zölddel jelölt vonal) meghaladja az első jelentkezők számát. A TTK-s jelentkezők és a felvettek száma más szakokon is – néhány pozitív és negatív kivétellel – csökken, de a mérték ennek kb. fele. A negatív kivétel a környezettan, amely a megszűnés határára került, a pozitív pedig lényegesen lassabb ütemben a kémia nevezhető.

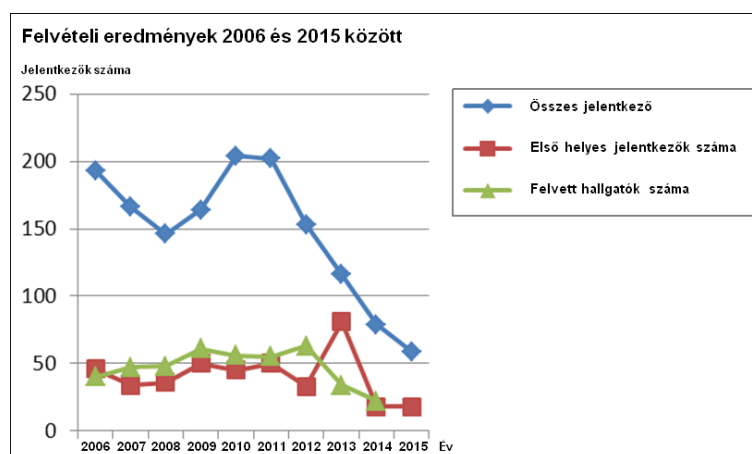
2. ábra. Összegzett összes, első helyes jelentkező és felvett hallgató

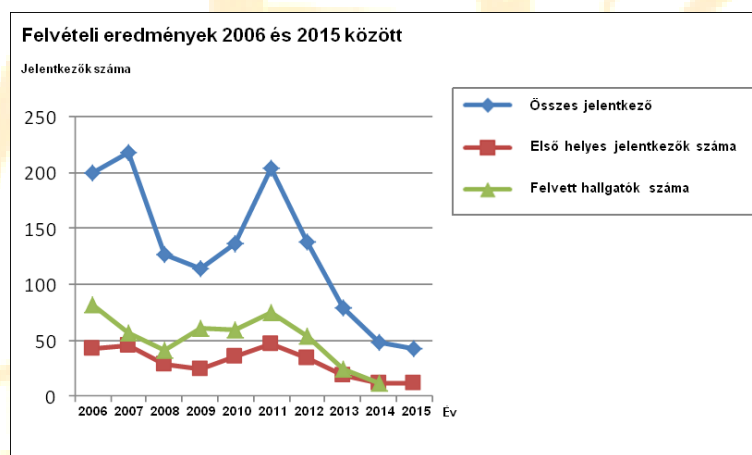
3. ábra. ELTE – összes, első helyes jelentkező és felvett hallgató

4. ábra. DE – összes, első helyes jelentkező és felvett hallgató

5. ábra. EKF – összes, első helyes jelentkező és felvett hallgató

6. ábra. NYME – összes, első helyes jelentkező és felvett hallgató

A potenciális hallgatói létszám alakulása

Sokan fogalmazzák meg, hogy természetes a hallgatói létszám csökkenése hisz apad a 18 évesek száma, ill. az érettségizettek száma is. Ez nagyjából igaz, de ha számokat részletesebben elemezzük, arra derül fény, hogy ilyen felvételi szám csökkenést a létszámadatok nem indokolnak. Azaz nem ez az alapvető ok. Pontosabban mi a helyzet ezzel?

A 18 évesek korcsoportját a KSH adatai alapján (ill. nem bonyolult előre számolása alapján) a 2006-os kezdőévvél mintegy 25%-os csökkenéssel számolhatunk, a létszám 2020-ra kb. 95 ezer fővel stabilizálódik. Ma kicsit több mint 100 ezer a számuk. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a következő évtizedekre a kb. a mai nagyságú 18 éves korosztály adatokkal kell számolni. Polónyi 2004-ben publikált 2050-ig szóló előrejelzése (1. táblázat) is ezt mutatja (bár az adatokat ez mintegy 5%-kal felülírja).¹ A felsőoktatás hallgatóinak számát azonban számos hatás jelentősen tudja módosítani. És hogy még nehezebb legyen pontos előrejelzést adni, a jelenlegi, ill. a korai múlt adatai alapján ennek a közel 100 ezer főnek kb. 35 %-a tanul nappali tagozaton gimnáziumban, ami az intézmények számára elsődlegesen jelenti a hallgatói utánpótlás forrását (2. táblázat). A hazai leendő hallgatókat ebből a létszámból tudja biztosítani a szakma.

¹ Polónyi István, 2004, A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest. p. 37.

1. táblázat Magyarország felsőoktatás szempontjából releváns korcsoportjainak várható létszáma 2000-2050.

Népesség korcsoportok szerint (ezer fő)	2000	2005	2010	2015	2020	2030	2040	2050
14–17	511	503	476	398	408	417	387	352
18	141	128	129	108	100	105	100	89
18–21	605	510	509	463	398	421	410	363
22–25	707	581	518	516	454	427	428	388
26–29	564	692	561	527	518	420	437	417
30–34	678	746	855	695	662	551	553	549
35–39	622	681	746	855	697	650	539	558

Forrás: Polónyi István, 2004, *A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest. p. 37.

A másik kérdés, amit a döntéshozók lényegesnek tartanak, de a képzést folytató intézmények számára is igen fontos, hogy a friss diplomások el tudnak-e helyezkedni szakmájukban. Ez nyilván a diploma értékének jó mérőszámát jelenti a külső értékelők számára. Az intézmények általában nem végeznek pályakövetést, ill. néhány intézmény általánosságban csinál ilyet, de ebből a földrajz/geográfiára igen kevés az információ. Nem belemerülve a B (és az M) szak munkapiaci lehetőségeinek eltérésébe (azaz a B igen szerény számban kínál szakmai álláshelyet), ha sikerül piacképesebb képzést indítani, akkor rendkívül fontosnak tűnik legalább az elején ilyen, sikeres – azaz a viszontválaszok száma min. 35 %-os – pályakövetési rendszer működtetése. A földrajz diploma fontosságáért alig, de a geográfus diploma hasznosságáért is kevesen tesznek. Jellemző, hogy sokan más irányban remélnek, javasolnak álláshelyet találni pl. turizmus, térinformatika, területfejlesztés logo alatt, azaz épp a földrajz/geográfus szakma lehetőségének bemutatása hiányzik. Persze ennyi végzettet (még ha kitűnő szakmai tudásúak is) a szakma messze nem tud felvenni (ez a számosság becsülhető a Ny-i országok példája lapján, de ezt a becslést nem teszem meg). Az M kérdés elsősorban intézményi ügy, de célszerű B nélkül ez nemigen tud sikeres lenni. Az alábbi ábrán bemutatott B képzés eredményét (a mérés M-et is érintetett²) a munkaadók nem tekintik illeszkedőnek a valós gazdasági igényekhez (és feltehetően emiatt is az átlagjövedelem igen szerény). Ez az ábra sok szakembert serkenthet a képzés alakítására. Jó példát a sikeres földrajz, ill. geográfus képzést folytató európai és észak-amerikai országokból nem egyszerű meríteni. Európában a B nem jelent gyakorlatilag munkapiaci helyet, az USA-ban ugyanakkor igen. A hazai szakma számára ez a probléma úgy élesíthető, hogy látszik-e a B képzés átalakításának szükségessége (mert anélkül nehéz bármilyen M-en továbbmenni). Vagy hagyjuk ezt a kérdést, ne kíséreljük meg szakmai kimenetet is adni a B-nek, és az energiánkat a M-re, a kutatásra és esetleg a tanárképzésre fordítsuk.

² Forrás: Educatio kht (<http://www.educatio.hu>)

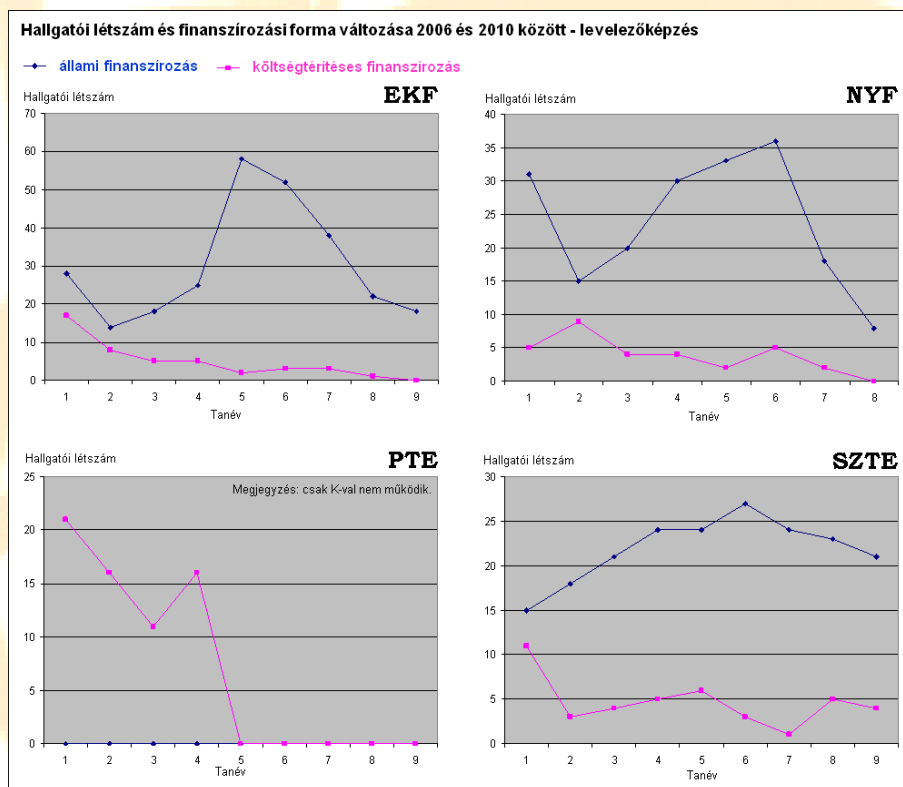
2. táblázat. Középiskolás tanulók 15-19 éves korosztály arányában 2000/2001–2008/2009-es tanévben

Tanév	Gimnáziumi tanulók		Szakközépiskolában tanulók		Középiskolások összesen	
	ebből nappalin		ebből nappalin		ebből nappalin	
a 15-19 éves korosztály arányában						
2000/2001	32,9	27,2	44,9	36,5	77,8	63,8
2001/2002	34,7	28,3	45,4	37,0	80,1	65,3
2002/2003	36,3	29,2	44,9	37,5	81,2	66,7
2003/2004	37,7	30,9	46,1	39,0	83,8	69,1
2004/2005	38,1	30,9	46,3	39,1	84,3	69,9
2005/2006	39,1	31,5	46,1	39,1	85,2	70,7
2006/2007	39,7	32,3	46,5	39,2	86,2	71,5
2007/2008	39,8	32,7	46,1	39,6	85,9	72,3
2008/2009	40,3	33,8	45,0	39,3	85,3	73,1

Forrás: KSH nyomán Kozák Kőkény, 2010, *A felsőoktatási továbbtanulás demográfiai vonatkozásai*. Felsőoktatási MŰHELY füzetek 1. pp. 29-38.

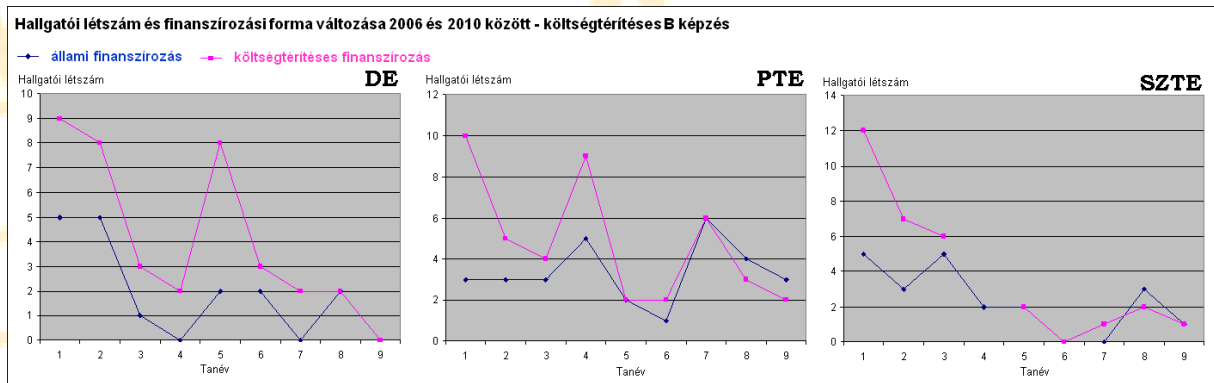
Sokan érzékelik a képzéssel kapcsolatos gondokat, amelyek közül a leginkább kézzel fogható a létszám átlagot jelentősen meghaladó csökkenése. Az első reakció az, hogy van gond, de van tartalék a létszámban. Ezek közül ötöt említene: a levelező képzést, a költségtérítéses képzést, a földtudományi képzést, a környezettan/mérnök- és a tanárképzést. Nézzük végig ezeket, jelentenek-e valós tartalékot (a számolás mind 2006-2015 közötti 10 évre terjedt ki).

A tartalékok1 – a levelezőképzés. Az alábbi 4 intézményre megjelenített adatokból látszik (7. ábra) hogy **tartalék csak helyenként van**, létét a még működő államilag támogatott forma tartja fenn. A költségtérítéses formára már nincs jelentkező, az állami levelezőképzés pedig a minőség súlyos elértéktelenedését hordozza magával (kb. harmada órában és fele összegért a szakmában nagyon korlátozottan használható diplomát adunk).

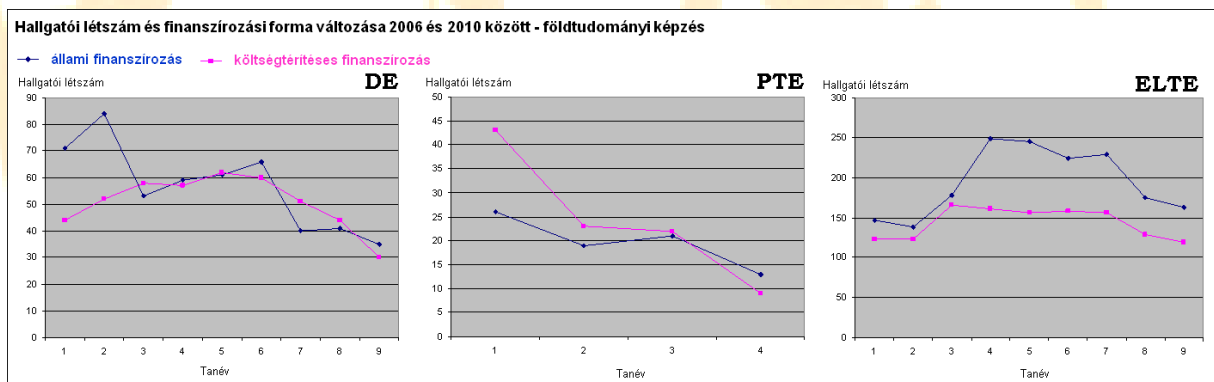
7. ábra. Levelezőképzés - Hallgatói létszám és finanszírozás

A tartalékok2 – a költségtérítéses B képzés. A képzést majdnem mindenki hirdeti, de a jelentkezők elfogytak (az 1. helyes jelentkezés és a felvettek száma is 1-2 fő). Azaz ez a **tartalék kimerült** (8. ábra).

8. ábra. Költségtérítéses B képzés - Hallgatói létszám és finanszírozás

A tartalékok3 – a földtudományi képzés. Vannak olyan intézmények, ahol a földrajz mérhető szerepet kap a B földtudományi képzésben (9. ábra), **akiket érint ez, azoknak némi biztonságot** adhatnak ezek az adatok. Ez a B képzés is azonban hasonló mértékű, 30-50%-osan csökkenő pályát mutat az elmúlt évek óta.

9. ábra. Földtudományi képzés - Hallgatói létszám és finanszírozás

A tartalékok4 – a környezettan/mérnök-képzések. A trend ugyanaz, mint amit a földrajz szak esetében is láttunk, de itt a helyzet sokkal kedvezőtlenebb. A szűkös létszámot jelzi, hogy néhány évben a felvettek száma jelentősen meghaladta az 1. helyen jelentkezők számát (aminek lényegében nem volt igazi háttere). A képzés sok intézményben már megszűnt, és a földrajzos „rész” ugyan intézményi megoldástól függ, de kb. a hallgatók harmada sorolható be a földrajzi blokkba. Így az ELTE-t kivéve (ahol 10-12 hallgatói részesedés becsülhető 2015-re) az intézmények jóval tíz alatti részesedést tudnak magukénak földrajzból. Tehát ez **nem jelent valós tartalékot**. A környezetmérnök B képzés létszáma (az összes hallgatóé) hasonló okok miatt csökken, vagy indítása biztos nem gazdaságos (pl. NYME), tartalék egyedül a ME-en van (összesen kb. 10-12 fő).

A tartalékok5 – a tanárképzés. A tanárképzésében rendkívül sokszínű a képzés. A képzési kavalkádban van: a) klasszikus képzés (tehát osztott, M szintű, amelyet 2016-ig terveznek kivetelni a rendszerből), b) M típusú képzés (2, 3 és 5 féléves), c) osztatlan képzés. 2013-tól indult osztatlan képzés, ami előre láthatóan 2016-tól egyedüli szereplő lesz (gondolom dolgozni fog ellene több érdekszövetség is, ami ugyan nem válik a szakma javára, de az a sejtés, hogy valamilyen formában fennmarad – így rombolva a földrajtos piacot). A tanári szakok csak szakpárban vehetőek fel (ezért indulásban a létszám a finanszírozás oldaláról feleződik,

amennyire az hallgatói létszámra alapozott). Ma jelentős arányú a levelezős hallgatók részesedése a képzésből (ami még további felezését jelenti a kapcsolódó pénzügyi támogatásnak). A hallgatók gyakorlatilag csak állami támogatással tanulnak (a levelezőn ez talán nem lenne oly fontos). A képzés fontosságát az állam extra hallgatói honoráriummal támogatja, ami hozzájárult a létszám növekedéséhez. A képzésre az intézmények önálló egységeket szerveztek. A kérdés mégis az: jelent-e ez tartalékot a földrajzképzés munkájához? Az megbecsülhető, hogy a **jelenlegi tanárlétszám** megtartásához kb. 50 végzett/év kapacitás kell (és nem számolva az elmúlt évtizedek nagyon sok száz, munka nélkül álló tanárával). Az alábbi táblázatban bemutatott adatok (osztatlan, 5, 3 és 2 féléves képzésre jelentkezők) azt jelzik, hogy a tanárképzésben így **van tartalék, de nem pótolja az elveszett helyeket, és ugyanakkor konfliktusforrást hordoz** (pl. általános és középiskolai tanár számnál mintha az utóbbinál lenne a szükségesnél több, az előzőben pedig kevesebb a létszám). Azaz az indulásnál a létszám lehetett a fő kérdés és láthatóan nem a releváns szakmai tartalom.

3. táblázat. *Első helyen jelentkezők (Forrás: KSH)

	2011 – M/T-D	2012 – M/T-D	2013 – O/M5/M23	2014 - O/M5/M23	2015* - O/M5/M23
DE	2/5	1/1	17/8/4	19/4/3	8/9/9
EKF	1/37	3/18	18/-/14	12/9/18	10/6/21
ELTE	-	-	-	63/-	71/-
NYF	0/5	0/17	0/4/0	na	13/4/13
NYME	na	1/12	6/0/10	6/4/14	9/2/17
PTE	1/9	4/9	19/0/1	24/1/3	24/7/4
SZTE	5/19	3/12	17/4/6	18/1/8	26/14/10
Bér jellegű indulatszám			39	71	80

Rövidítések: O - Osztatlan mesterképzés, M - Mesterképzés, M5 - 5 éves M típusú, M23 - 2,3 éves M típusú, T-D

Javaslat a B alakítására/hoz

A javaslatok megfogalmazáshoz célszerű ismerni a EU-ba újonnan bevezetett B képzés helyzetét. Ennek boncolására ezúttal nem térek ki. Sőt még a nagyobb léptékű változások elemzéshez sem, amely során a potenciális jelentkezők min. 5 %-a külföldi egyetemeken tanul (!).

A gondot a cél pontos megfogalmazásában látom. Nyilván többfajta érdekezéssel lehet célt kitűzni, de csak maguk a korábban jelölt érintett szereplők is sok ilyet tudnak egyenként megfogalmazni. Mivel ezek a javaslatok gyakran nem függetlenek egymástól, egyik módosítása hat a másikra is, lehet őket kicsit koordinálni (legalábbis olvasatomban). Ezek alapján úgy vélem abba az irányba kellene továbblépni, hogy a képzés ne csak oktatás legyen, hanem szakmát is nyújtson, amely alapján gyakorlati irányba (munkába) és elméletibe (pl. tovább M-re) lehetne továbblépni. Itt az a váltás tűnik fontosnak, hogy elismerjük és a képzés egy részét úgy alakítsuk, hogy az elméleti és gyakorlati irányt biztosítson. Tudva, hogy tipikus földrajzi szakember a nagyon tagolt (a GIS alkalmazástól a piackutatáson és városfejlesztésen át a környezettervezésig húzódozó) tudományterületen nemigen definiálható, mégis látszanak azok a feladatok (pl. adatgyűjtés, elemzés, szakértői felülvizsgálat, szakértői vélemények, illetve a városi-, regionális tervezés) amelyekben B diplomával lehetséges lenne elhelyezkedni. (Ehhez az intézmények által összeállított potenciális feladatok összegyűjtésére lenne szükség.) A jelenlegi B nagyon nem hatékony, itt a szakirányok megszüntetését, ill. cseréjét (elméleti és gyakorlati) javaslom. Az új irányokban ez átgondolt tartalmi átalakítással kell együtt járjon. Nem feladva a képzés szakmai alapjait hangsúlyozni kell, hogy más súlypontokat szükséges abban felismernünk, és alkalmaznunk. A munkapiaci szereplőként való (nem egyszerű, de láthatóan nem reménytelen) megjelenés többek között rendezett pályakövetési rendszer működtetését igényli.

Mezősi Gábor, Szeged